

Batı felsefesinde aklın dekonstrüksiyonu

Selahattin Karakurt*

Öz

Batı felsefesi, akli ve rasyonalizmi uzun süredir insan bilgisinin ve ilerlemesinin temel taşları olarak görmüştür. Ancak, 20. yüzyılın ortalarından itibaren postmodern düşünce akımının etkisiyle, bu geleneksel anlayışlar sorgulanmaya başlanmıştır. Aklın dekonstrüksiyonu, özellikle Jacques Derrida'nın çalışmaları aracılığıyla, Batı felsefesindeki akıl ve rasyonalite kavramlarının temelini sarsmış ve yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu makalede, aklın dekonstrüksiyonunun kökenleri, temel argümanları ve etkileri ele alınacaktır. Derrida, Batı metafiziğinin temelinde yer alan ikiliklerin (örneğin, akıl-duygu, özne-nesne) ve bu ikiliklerin oluşturduğu hiyerarşilerin içsel tutarsızlıklarını göstermeyi amaçlamıştır. Dekonstrüksiyon yöntemi, metinlerin ve düşüncelerin içsel çelişkilerini ve zayıflıklarını açığa çıkararak, onların kesinlik iddialarını sorgular. Bu bağlamda, aklın dekonstrüksiyonu, rasyonalitenin mutlak ve evrensel bir kavram olmadığını, aksine tarihsel, kültürel ve dilsel bağlamlara bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini ortaya koyar. Aklın dekonstrüksiyonu, rasyonalitenin temel varsayımlarını ve bunların toplum üzerindeki etkilerini de eleştirir. Rasyonalitenin mutlak ve evrensel olarak kabul edilmesi, belirli güç yapılarının ve otoritelerin meşrulaştırılmasına hizmet edebilir. Bu nedenle, aklın dekonstrüksiyonu, sadece felsefi bir sorgulama değil, aynı zamanda toplumsal ve politik bir eleştiridir. Derrida'nın çalışmaları, akıl yürütmenin belirsizlik ve çok anlamlılık içeren doğasını vurgular. Anlamın sürekli bir ertelenme ve farklılık süreci içinde oluştuğunu ileri sürer. Bu durum, herhangi bir metnin veya düşüncenin kesin ve değişmez bir anlama sahip olamayacağı anlamına gelir. Dolayısıyla, aklın dekonstrüksiyonu, akıl yürütmenin bu dinamik ve değişken doğasını açığa çıkarır.

Anahtar kelimeler: Akılcılık, dekonstrüksiyon, metafizik, varlık, doğruluk, hiyerarşi

Deconstruction of reason in Western philosophy

Abstract

Western philosophy has long viewed reason and rationalism as the cornerstones of human knowledge and progress. However, since the mid-20th century, under the influence of postmodern thought, these traditional understandings began to be questioned. The deconstruction of reason, especially through the work of Jacques Derrida, has shaken the foundations of the concepts of reason and rationality in Western philosophy and led to their re-evaluation. In this article, the origins, main arguments and effects of the deconstruction of the reason will be discussed. Derrida aimed to show the internal inconsistencies of the dualities that lie at the core of Western metaphysics (e.g., reason-emotion, subject-object) and the hierarchies created by these dualities. The method of deconstruction questions their claims to certainty by revealing the internal contradictions and weaknesses of texts and ideas. In this context, the deconstruction of reason reveals that rationality is not an absolute and universal concept, but rather varies depending on historical, cultural and linguistic contexts. The deconstruction of reason also criticizes the basic assumptions of rationality and their effects on society. Absolute and universal acceptance of rationality can serve to legitimize certain power structures and authorities. Therefore, the deconstruction of reason is not only a philosophical inquiry but also a social and political criticism. Derrida's work emphasizes the ambiguity and polysemy nature of reasoning. He argues that meaning is formed in a continuous process of postponement and difference. This means that any text or idea cannot have a definitive and unchangeable meaning. Therefore, the deconstruction of the reason reveals this dynamic and changing nature of reasoning.

Keywords: Rationality, deconstruction, metaphysics, being, truth, hierarchy

* Yüksek Lisans, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta:s__karakurt@hotmail.com, ORCID-ID: 0009-0005-0499-4238

Giriş

Batı felsefesi ele alınırken genel kabul olarak Eski Yunan felsefesi bir başlangıç olarak değerlendirilir. Bu yönüyle aklın Batı felsefesindeki serüveni, işlevini, konumunu Eski Yunan felsefesinin genel karakteristiğini bilmeden tam olarak anlamak ve anlatmak mümkün değildir. Eski Yunan felsefesinin kendi içindeki dönemsel ayrımları genel düşünsel karakteristiği açısından önemini gözden kaçırmadan şu değerlendirme yapılabilir: Mitolojik evreden sonra felsefe olarak kabul edilen tavrın alışın içinde yaşanan dünyayı anlamaya ve açıklamaya dönük, düşünsel bir dönüşümün yaşanmaya başladığı görülür (Tağman, 2019, s. 306). Bu şekliyle o dönemin filozofları içinde yaşadıkları doğanın, araştırma konusu yapıldığı, gizemli bulunan hadiselerin, fiziksel birtakım nedenlere dayandığına dair izahatlar ile evreni kendileri için daha anlaşılır hale getirmişlerdir (Thelly, 1998, s. 86). “Bu şekilde açıklama tarzına dayanan dönem yaklaşık 585 yılından İ.Ö 5. Yüzyılın ortalarına kadar olan dönemdir” (Thelly, 1998, s. 36).

Değişim ve dönüşümler belirli birtakım hadiseleri takip ettiğinden ani kırılmalar şeklinde değil eski ve yeninin birbirinin içinde, birlikte var olduğu, yavaş yavaş oluştuğu, tarihsel süreçler içinde meydana gelirler. Bu bakış açısıyla bakıldığında felsefenin meydana gelişinde Eski Yunan düşüncesinin, bilgi ve hakikatin sözlü olarak insanlardan insanlara aktarıldığı, eski döneme ait mitolojik tavrının tümüyle devre dışı olmadığı anlaşılmaktadır (Küçükalp ve Cevizci, 2019, s. 18). Bu çalışmada ele alınacak konu açısından Eski Yunan felsefesinin bir önemi de aklın bu gelenek içindeki evrimidir.

1. Aklın düşünce tarihi içindeki gelişimi

Aklın Batı felsefesindeki gelişim çizgisini ve rolünü tam anlamıyla anlamak için felsefede almış olduğu konumu iyi anlamak gerekir. Aklın felsefe tarihindeki serüvenine geçmeden önce akıl kavramının genel anlamıyla nasıl tanımlandığına, akıl deyince daha çok neyin kast edildiğini ortaya koymak sağlıklı tahliller yapmak açısından önem arz eder. Akıl insanda var olan soyut düşünebilme becerisi, benzerlikler kurma, kavram oluşturma, tanım yapma gücü gibi hususiyetleri olan bütün bu özelliklerin yanında insanda var olan duygu, inanç, arzuların ve içgüdülerin karşında konumlandırılmış güvenilir bilme gücü olarak anlaşılmıştır. Aklın hakikati görme, anlama gücüyle hayat açısından doğru yaşama ilkelerine ulaşmaya yönelik işlevsel pratik bir yönünün olmasının yanında, din açısından da doğru ve yanlış ayırmayı sağlayan özel ve güçlü bir niteliği vardır (Cevizci, 2005, s. 59). Akıldan ne anlaşıldığını, akla hangi fonksiyonların yüklendiğini bu şekliyle ortaya koyduktan sonra, aklın felsefenin içinde tartışılmaz bir üstünlüğe sahip olduğu, hakikate ulaşmada (diğer bir ifade ile değişmez bilgiyi elde etme) merkezi bir rolünün olduğu Eski Yunan felsefesinde ortaya konulmuştur. Bu yönüyle doğa filozofları olarak bilinen ilk Yunan filozofları, evreni anlamaya çalışırken birtakım temel sorular sorarak, bunlara cevaplar aramışlardır. Burada daha çok dış dünyadaki değişim/dönüşümlerin sebepleri sorgulama konusu yapılmıştır. Bu değişimlerin var olmasına yol açan temel sebebi, yani *arkheyi* bulma çabası üzerinden açıklamalar yapmaya başlanmıştır. Bir ilk ilke, ana sebep, töz, birlik bulma çabası, bu dönem filozoflarının ortak özellikleri olarak görülmektedir. Töz olarak kabul ettikleri var olanları var olan olarak kendisi yapan şey, değişen özelliklerine rağmen değişmeden kalan öz, bahse konu varlıkların temel doğasına ait özellikler olarak ele alınıp, üzerine düşünölmeye başlanmıştır (Küçükalp ve Cevizci, 2015, s. 18). Varlık üzerine düşünmenin bu şekliyle ele alınmaya başlanmasında aklın duyulara göre daha güvenilir olmaya başladığı bir kaynağa dönüştüğü görülmektedir. Bununla birlikte, bu ilk aşamadan sonra “Yunan felsefesinin gelişiminin ikinci aşaması, sofistlerin ve Sokrates’in dönemi, varlıkbilimsel ve evrenbilimsel dönemlerden uzaklaştığı ve insanoğlunun bilgi ve tutum sorunlarının ele alındığı bir dönem olmuştur” (Thelly, 1998, s. 37).

Eski Yunan felsefesinin bu evresinde ele alınan konunun mahiyeti değişmiş olmakla birlikte asıl hedef aynı kalmıştır. Bu asıl hedef; hep kesinlik taşıyan bilgi ve değişmeyen hakikat arayışı olagelmıştır. Bu yönüyle bu tarz bilgi elde etmenin temel aracı akıl olmuş ve akıl ister açık ifade edilsin, isterse örtük hep devrede olmuştur. Sistematik ya da teorik felsefi düşüncelerin ağırlık kazandığı dönemde ise Yunan felsefe geleneğinde akıl; bilgi ve varlık anlayışında merkezi bir rol oynamaya başlamıştır. Platon aklın gelip geçici olan yanılgılar dünyasından büyük zorluklarla doğduğunu, bundan dolayı akli bilgi edinmede özgüven veren önemli bir kaynağa dönüştürmüştür (Boyne, 2009, s. 57). Platon felsefesinde hakikat merkezi öneme sahiptir. Onun felsefesinin temel amacı Yunan felsefesinin genelinin içine sinmiş temel, öz, töz, ilke eksininde değişmeyen, kalıcı hakikatlere ulaşmak şeklinde olmuştur. Bu yönüyle Platon da ikili karşıtlıklar üzerine inşa edilmiş bir sistem olduğu görülür. Bu karşıtlıklar; doksa karşısında episteme, tarih karşısında teori, madde karşısında ruh, değişme karşısında varlığın avantajlı kılındığı idealar sisteminde özcü bir felsefe olarak varlığın öze dair bilgilerle tarif edildiği bir hakikat anlayışını oluşturmuştur (Küçükalp, 2008, s. 282). Aristoteles'in akla yüklediği anlamda yukarıdaki genel çizginin temel özelliklerini taşımakla beraber, farklı olarak aklın insana içkin olduğunu ama bu aklın mahiyeti itibarıyla farklı çalıştığını belirtilir. Akli edilgen ve etkin olmak üzere iki temel özelliğinin olduğunu, etkin aklın temel özelliği, temel hakikatleri soyutlama yöntemi ile oluşturduğudur. Hatta bu özelliği ile bilginin en güvenilir kaynağı olarak etkin akli işaret etmektedir (Bayık, 2019, s. 176). Bilgilerin edilgen akıl tarafından dış dünyadan ham madde halinde alındığını ama bilgi formuna dönüşümün etkin akıl tarafından yapıldığını, bu şekliyle nihai aşamada duyular tarafından elde edilen verinin akıl tarafından işlenip bilgiye dönüştürüldüğü Aristoteles tarafından ileri sürülmektedir (Aktaran Özcan, 2006, s. 202). Felsefi düşüncede akla yüklenen anlamın Aristoteles'ten itibaren etkin hale geldiği, aklın bilgi ve hakikati inşa etmede başat bir rol aldığı görülmektedir (Özcan, 2006, s.198). Platon ve Aristoteles'in akla yüklemiş oldukları bu özellikler Orta Çağ felsefesinde büyük oranda etkili olmuş ve bu dönemde felsefi üretimin en belirgin rengi olmuştur.

Orta Çağ boyunca ele alınan sorunlara büyük ölçüde Platon ve Aristoteles felsefesi ekseninde cevaplar üretilmiştir. Yeniçağda bu tavrın daha keskin olarak görünürlük kazandığı filozoflardan biri de Descartes'tır. Adeta Descartes modern düşüncenin bilinen karakteristik özelliğinin doğmasında ve oluşmasında bir milat görevi görmektedir. Onun felsefi düşüncesindeki metodik düşünme her türlü düşünceye temel oluşturacak üzerinde tartışmanın olmadığı apaçık doğrular bulmada büyük ölçüde etkili olmuştur. Descartes insan zihninin, insanın içinde yaşadığı toplumun diğer bilgi kaynaklarından arınması, bunlardan dolayı oluşan önyargılardan kurtulması durumunda bütün hakikatleri olduğu gibi kavrayabilme gücüne ve bu hakikatleri bilebilecek güçlü bir inanca sahip olduğunu düşünür (Boyne, 2009, s. 57). Descartes, meşhur *cogito ergo sum (düşünüyorum, öyleyse varım)* ifadesiyle, insanın (bilen öznenin) tereddütsüz inanacağı ve bileceği temel hakikatin ne olduğunu sorgular. İnsanın kendisi hakkında bildiği en kesin bilginin bu olduğunu, düşünmeye devam ettikçe var olduğunu açık ve seçik olarak bildiğini belirtmektedir. Descartes, bu çıkarımda mantık ilkelerinden olan *çelişmezlik ilkesine*, yani bir şeyin aynı anda hem kendisi hem de başka bir şey olamayacağı hem var olup hem var olmayacağı ilkesine dayanmaktadır (Boyne, 2009, s. 61). Batı düşüncesinde bu tarz çıkarımların genel olarak dedüktif yani tümdengelim bir metotla, bütünden parçaya doğru bir anlama yöntemi hep iş başında olmuştur. Aklın kesin bilgiler elde edebileceğine dair metafizik inancın aynısını Descartes ile beraber Spinoza da taşımaktadır. Spinoza'ya göre tek bir töz vardır ve her şey onun eseridir. Akılsal olanın yapısı ile gerçek olanın yapısı arasında hiçbir farklılık yoktur. Her şeyin tek bir tözün eseri olmasından dolayı düşünce faaliyeti ile varlık dünyasının oluşumu birbirinin aynısıdır (Thelly, 1998, s. 340). Akla olan itimadın bu nedenli güçlü vurgulanması aklın mutlak doğrular elde edebilmesi yönünde batı dünyasının felsefi düşünce geleneğinin neredeyse her uğrağında

görülmektedir. Bu güçlü geleneğin en önemli filozoflarında biri de Leibniz' dir. Ona göre ise akıl evreni anlayabilecek, hakkında bilgi ortaya koyabilecek matematiksel ve mantıksal bir düzene sahiptir. Leibniz de aklın bilme gücüne ve hakikati temsil etme yönüne tereddütsüz inanmaktaydı. Bunun en büyük sebebi ise insan aklının tanrının aklına benzediğini, aralarında sadece bir derece farkının olduğuna dair kuvvetli inancıydı (Thelly, 1998, s. 344).

Aklın yapısına yönelik birtakım eleştiriler dile getirmiş olsa bile son tahlilde Kant da aklın bilginin kaynağı olma ve doğruya ulaşma noktasında yukarıda görüşleri ortaya konulan filozoflarla aynı çizgide buluşur. Kant'ın, aklın birtakım formel bilgi formlarına sahip olduğuna dair görüşü, rasyonalistlerin iddiaları ile örtüşür. Kant akılda bu temel kalıplara rağmen bu bilgilerin mevcudiyeti için rasyonalistlerin ileri sürdüğü temel argümanların dışında bir yola başvurur (West, 2021, s. 47). Kant'ın temel düşüncesi aklın rasyonalistlerin ve ampiristlerin açıkladığı tek boyutlu yapısından farklıdır. O hem rasyonalistlerin akıl anlayışını yani bilgilerin tek kaynağını akıl olarak gören anlayışını eleştirir hem de ampiristlerin aklın bilgi konusunda sadece hazırlayıcı olduğu yönündeki görüşlerini eleştirir. Son tahlilde Kant aklın bilginin oluşumundaki merkezi rolünü teslim eder. Rasyonalizmin en önemli temsilcilerinden olan Hegel, Kant'ın soyutlama özelliğine dayanan akıl anlayışını eleştirerek tarih ve toplumu da içine alan daha somuta yönelmiş bir akıl anlayışını savunur. Zihnin dünyanın kendisine görüldüğü şekli ile uyumlu olduğunu, bunun yanında dünyanın aklın yapısına uygun düştüğünü bilme ilişkisi açısından da iki yönlü bir uygunluğun var olduğunu ileri sürer. En son safhada Hegel, akli olanın gerçek, gerçek olanın akli olduğu şeklinde akıl ve gerçeği aynı gören bir idealizme ulaşır (West, 2021, s. 83). Batı felsefesinin en belirgin yönü genel olarak düşünce konusu yapılan Tanrı, varlık, insan, akla dayalı açıklamaların öncelediği bir nesnesinin olmasıdır. Bu yönüyle bakıldığında, Batı felsefesi kendisine düşünce nesnesi olarak seçtiği alanı, aklın dışında var olan dini, mistik, mitolojik vb. kaynakları referans almadığı bir düşünce geleneğini ve etkinliğini oluşturur (Küçükalp ve Cevizci, 2015, s. 20). Aklın batı felsefe geleneğindeki rolünün arkeolojik bir okuma açısından tarihi mazisinin modern felsefi düşünüş genelliğine gelişine kadar yukardaki tespitlerden de anlaşılacağı gibi konumunun ve algılanış şeklinin hep olumlu olduğu görülmektedir.

Batı felsefesi içerisinde temel meseleler üzerine düşünüldüğünde aklın ele alınış biçimi ve konumlandırış şekli Klasik Yunan felsefesinden modern felsefenin oluşumuna kadar bilginin kaynağı, değeri, amacı noktasında aklın hiçbir zaman merkezi rolünü kaybetmediğini giderek güçlendiği görülür. Modern düşüncenin teşekkülünde aklın uzmanlaşmaya dönük bir hal almaya başlaması ve bilginin konusuna göre farklı bilgi şubelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte akıl klasik dönemdeki birleştirici, külli, ve birlik oluşturucu rolünü kaybetmiş, bunun yerine her disiplin içinde farklı işlevlere sahip olmuştur. Ancak buna rağmen aklın, yine de doğal olarak bilginin ve bilmenin temel kaynağı, doğruluk ve geçerliliğin ölçüsü olduğu anlayışı aynen devam etmiştir (Gülşen, 2018, s. 88). Bu bağlamda modern düşüncede ontolojik ve epistemolojik zeminleri farklı olan birçok disiplin zuhur etmiştir. Bu disiplinlerin oluşmasında tarihsel gelişim içerisinde bilginin kümülatif ilerleyişi, toplumun sosyal, siyasal, kültürel dönüşümü gibi sebeplerde etkili olmuştur. Bu sebepler neticesinde şu problem alanları doğmuştur:

Batı düşüncesi, Eski Yunan'ın Rönesans sonrasından miras alınan veçhelerinden bugüne kadar, bu temel sorularda çeşitli fraksiyonlara bölünmüştür. Tektanrıcılık, düalizm, çoktanrıcılık, idealizm, materyalizm, nesnelcilik, öznelcilik, nominalizm, varoluşçuluk, deneycilik, rasyonalizm, agnostisizm, pozitivism, mantıkçı pozitivism, fenomenoloji, determinizm, hazcılık, ahlaksalcılık vs. (Gülşen, 2018, s.79)

Bu çalışmanın temel tezi olan Batı felsefe geleneği içinde konumlanmış olan aklın üzerine düşünölmeye başlanmasıyla tartışmaya kapalı örtük gücünün yeniden sorgulandığı, dolayısıyla tüm felsefi meselelerde aklın konumlandırılış şeklinin dekonstrüksiyona uğratılmasından sonra ortaya çıkan tablonun görülmesidir. Bu konunun tam olarak anlaşılması

için felsefi arka planının aklın hem doğal bir bilgi kaynağı olarak görülmesi hem de üzerine yeniden düşünülerek metinler içindeki merkezi konumun yeniden değerlendirildiği bir okumanın her iki açıdan felsefi mirasının görülmesi çok büyük önem arz etmektedir. Rasyonalizm, ampirizm, kriticizm, pozitivizm gibi akımların içinde bulunduğu Aydınlanma felsefesi aklın tüm gizemine rağmen Tanrı'nın düzenini bilebileceği, doğal yasaları kavrayabileceği ve tüm bunları yaparken dışsal bir güce ihtiyaç duymadığı aklın kendi potansiyelini kullanarak yapabileceğine dair bir inançla besleniyordu (Tüzen, 2019, s. 99). İnsanın bilgiye ulaşmada aklın doğal yapısı gereği, temsil yeteneğine sahip olduğuna dair inanç her daim korunmuştur. Modern felsefi gelenekte ise aklın dış dünyada var olan varlık âlemiyle bir uyum içinde olduğu dış dünyanın bilinmesi açısından aklın potansiyelinin yeterli olduğu, nesnelere dünyasının yapısı ile akıl arasında bir mütakabiliyetin var olduğuna dair inanç farklı düşünsel çabalar olsa da genel hatlarıyla kabul görmüştür. Felsefi düşüncenin aklın hakimiyetinde geliştiği en spesifik çağ 17. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp 19. yüzyılın ilk yarısını içine alan dönem olarak bilinir. Aklın tüm gücüyle temsil edildiği bu çağda mutlak doğruların ancak akıl ile bileneceği akla dayalı bilimsel düşüncenin ürettiği bilginin hakikatin tek vechesi olduğu anlayışının egemenliğinin ilan edildiği bu çağ diğer dönemlere göre bilginin doğruluğuna dair kesinliğin, hakikatin ele geçirildiği bir anlayışla, aydınlanma çağı diye isimlendirilmiştir. Aklın doğası gereği evrensel doğrular ortaya koyma gücünün olduğu, insanın hayatının bu doğrular ekseninde şekillendirilmesi gerektiğine dair bir anlayışla doğa bilimlerinin yöntemi toplumsal hayatı konu alan sosyal bilimlere taşınmıştır. Bu dönemin akıl çağı veya aydınlanma çağı diye adlandırılmasının en büyük gerekçesi akılda mutlak doğrular ortaya koyma gücü ve potansiyelinin olduğuna dair kuvvetli inançtan kaynaklanmıştır (Cevizci, 2005, s. 59).

2. Dekonstrüksiyon açısından aklın otoritesinin sorgulanması

Aklın batı felsefesindeki tarihsel çizgisinin epistemolojik üstünlüğünü ciddi anlamda tartışma konusu yapan, eleştiren bu yönüyle dekonstrüksiyoncu anlayışların kendisinden oldukça faydalandığı filozof Martin Heidegger'dir. Aklın bilginin tek kaynağı olduğu, hakikati elde etme potansiyeline sahip metafizik kabule dayalı anlayış karşısında Heidegger bu metafizik anlayışın üzerine bina edilmiş varlık düşüncesini eleştirerek yeni bir bakış açısından kendisinin ifade ettiği şekilde söylersek üzeri örtülmüş gizlenmiş varlığı yeniden açığa çıkarmaya çalışır. Varlığın üzerindeki bu örtü Platon'dan bu yana oluşmuş olan merkezi üstünlüğü tartışmasız kılınmış Batı metafizik düşünce içindeki rasyonalist epistemolojik gelenek olmuştur. Heidegger Batı felsefe geleneğinde Platon'dan bu yana oluşmuş olan mevcudiyet ya da var olan olarak varlık anlayışına dayalı metafiziğe yönelik eleştirilerinde bu metafizik düşüncüyü aşmaktan çok bırakmaktan söz eder. Bu yönüyle felsefenin sonunun geldiğini dile getirir. Bu şekildeki son bu anlamdaki felsefelerin içinden oluşmuş sorular ve cevaplardır. Bu düşüncenin sona erdiği anlamına gelmez. Heidegger, bu yönüyle varlığın metafizikten kurtulması gerektiğini, metafiziksel olmayan yeni bir düşünce şeklinin devreye girmesi gerektiğini söyler (2001, s. 8).

Metafizik, Platon'un ideal olan-duyulur olan, form-zaman (biçim-oluş) ayrımını ortaya koyması ile başlar. Heidegger bu kavramları yeniden ele alarak onları metafiziksel olmayan bir düşünce şekli ile metafiziğin dışına nasıl çıkaracağına dair felsefesi ile bir başlangıç yapar (Heidegger, 2001, s. 9). Heidegger varlığın, var olan ve zaman içerisinde hapsedilerek orada olan, bulunan, mevcut olan şekilde anlaşılmasına karşı çıkar. Varlığın var olan ve zamansal olanın dışında olduğunu kısıtlamanın ya da belli formlar içine koyarak anlaşılır kılmanın metafizik bir anlayış olduğunu söyler. Varlık indirgenemez olandır (Heidegger, 2001, s. 14). "Varlık bütün var olanların var olanlar olarak işaretlemeyle mevcut-olagelmeyi ifade eder" (Heidegger, 2001, s. 18). Bu yönüyle varlık daha önceki metafizik gelenek içindeki metafiziksel olan kavramsal ön kabullerin kuşatılmışlığında kurtarılmış olur. Batı felsefe

geleneğine yönelik bu şekildeki radikal eleştiriler merkezi önemi olan tüm kavramların sorgulanmasını ortaya çıkarmıştır. Bu kavramların en başında geleni ise akıl olmuştur. Heidegger’le birlikte bu yöndeki düşüncelerin ivme kazandığı, kökensel eleştirilerin neticesinde farklı düşünme biçim ve olanakların oluştuğu görülmektedir.

Bu yönde gelişen eleştirel düşünce yapısının içinden Batı felsefesinin aklının metafiziksel yönüne en güçlü eleştirileri getiren filozoflardan biri de Michel Foucault’dur. Foucault, Orta Çağ ve Rönesans’ta aklın belli bir yönüyle akıldışılığı meşru gördüğünü, belirli sırları, gizemleri varlığına yönelik işaretler olarak algıladığı, bu şeklin meşru bir zeminde oluştuğu bu kaynağa yönelik bir itiraz olmadığını vurgular. Erasmus’un Hristiyanlığın insan aklına göre daha kıymetli olduğuna dair görüşleri bunu desteklemektedir. 16. yüzyılda bu görüşle aklın her şeyi bilemeyeceğine yönelik bir sorgulamanın var olduğu görülmektedir. Foucault *Deliliğin Tarihi* kitabında Descartes üzerine yazmış olduğu üç sayfalık değerlendirmede Montaigne’in “Akıl Erdiremediğimiz Hakikatler” adlı denemesi üzerinden Rönesans döneminde tek tip akıl anlayışını yani bilgiye ulaşmada başvurulması gereken hakikat ölçüsü olarak anlaşılmaya başlayan akıldan farklı olarak aklın yanında başka kaynakların da değerli görüldüğü bir kültürel iklimin varlığından söz eder (Boyne, 2009, s. 67). “Foucault büyü, delilik, kehanet, inançla tedavi, keramet gösterme gibi farklı akıldışılık biçimlerinin on altıncı yüzyıl boyunca kuşkucu geleneğin göbeğinde yer almış olduklarını ileri sürer” (Boyne, 2009, s. 68). Foucault’nun vermiş olduğu bilgilere ve genel olarak düşünce tarihine bakıldığında Orta Çağ ve devamında 16. yüzyılda insanın hayatla ilgili rolü incelendiğinde diğer bilgi kaynakları ve ortamın şartlarından soyutlanmadığı anlaşılmaktadır. Descartes ile birlikte insana dair düşüncelerin bu bağlamlardan koparılarak insanın kendine has bir bilinç öznesine dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu bilinç öznesi bedeni de aşan ondan koparılan hakikati düşündüğü için bilen özelliğe sahip mantık kurallarına göre düşündüğü için sağlıklı olan dolayısıyla akıldışılığın özsel olarak tamamen yok sayıldığı bir akıl varlığına dönüşmüştür. Duygu, tutku ve deliliğin kendisine etki etmediği bunlardan kurtulmayı başaran akılsal bir özneye dönüşmüştür (Boyne, 2009, s. 70-71).

Foucault’ya göre Descartes ile beraber oluşan modern bilinç ya da tavır nesnellikle hakikati özdeşleştirmiştir. Descartes’ın modern öznesinin kendisini tarihsellikten kurtararak hakikate akıl yoluyla ulaştığını bunu da mutlaklaştırıldığını belirtmiştir. Descartes akıllı hakikatin temeli olarak görmüş bunun üzerinden farklı olanaklardan elde edilebilecek bilginin imkânsız olduğu kanaatini güçlü bir şekilde vurgulamıştır. Foucault, bilginin yeniden tarihselleştirilmesinin mevcut olandan farklı bilme olanaklarının da mümkün olduğunu bize gösterir (Keha, 2010, s. 116). Foucault’ya göre felsefe tarihi okumalarında yapılan akıl üzerine inşa edilmiş bir öznenin biricikliği ve tekliliğinin meşrulaştırılmasıdır (Raulet, 2001, s. 19). Bu yönelim şekli insanın oluşturduğu her şeyde kendini göstermiştir. Bilginin çoğalmasıyla farklı akıl çeşitleri ortaya çıkmıştır. Foucault buna aklın çatallanması adını vermiştir (Raulet, 2001, s. 27). Her alanla ilgili oluşan bir rasyonalitenin varlığı günümüze doğru geldikçe her şeyde ölçü olmuş süreklilik oluşturan, her şartta uyum sağlayan yeni disiplinlerin üzerine bina edildiği bir akıl anlayışı alternatifsiz bir hâkimiyet alanı oluşturmuştur. Aklın tarihi serüvenine dair şimdiye kadar yapılan tespitler Batı felsefe geleneğinde doğruluk, gerçeklik, hakikat, vb. temel konuların ölçüsü olarak metafizik bir akıl hep savunulmuştur.

3. Derrida’nın metafizik mevcudiyet eleştirisi

Şimdiye kadar yazılanların temel gerekçesi olarak ileri sürülen bu aklın oluşumu ve buna yapılan radikal eleştirilerin ana merkezinde yer alan aklın doğasına yüklenen anlamlar ve bunların aşıkâr edilmesi adına kendisine mutlaka başvurulması gereken isimlerden biri de Jacques Derrida’dır. İsmi postmodernizm, postyapısalcılık gibi akımların içinde geçen Derrida her ne kadar bu akımlarla anılmak istemese de bu akımların kendisinden etkilendiği,

fikirlerinin çoğunun bu anlayışlarla örtüştüğü bilinmektedir. Derrida'nın Batı felsefe geleneği içinde eleştirel bir felsefe ile yapmak istediği şey şimdiye kadar hakikat adına atomize edilmiş doğruluk anlayışlarının aslında birer metafiziksel kabullere dayalı inşalar oldukları sağlam dayanak diye ileri sürülen argümanların eleştiri süzgecinden geçirildiğinde ne kadar dayanaksız ve rastlantısal oldukları görülecektir. Bu tavrın genel adını dekonstrüksiyon diye isimlendiren Derrida'nın yapmaya çalıştığı şey büyük felsefi sistemlerin üzerine kurulduğu temel kavramlarını yapı sökümü uğratarak nasıl inşa edildiklerini göstermek olmuştur. Onun açısından dekonstrüksiyon ile bakıldığında bugüne kadar değişik felsefi sistemde ileri sürülen ilk ve nihai öz, en son temel yapı, son gaye şeklindeki kavramlar detaylı incelendiğinde gerçekte kendi anlamlarını bile muhafaza etmekten uzak olduklarını belirtir. Dekonstrüksiyona ait bir okuma anlayışında bu noktalar düşünce konusu yapıldığında felsefi bir metnin içerisinde oluşan ilk ve son olma düşüncesinin farklı bir perspektifte temelsizleştiği doğruluk iddialarını kaybettiğini gösterir. Bu doğrultuda bakıldığında dekonstrüksiyona dayalı bir okumada yöntem açısından sınırsız bir alanda karar verilemezlik durumunu oluşturduğu görülmektedir (Küçükalp, 2019, s. 34). Derrida, dekonstrüksiyon yöntemini uygularken metnin üzerine oturtulduğu temel kavramları incelerken bu kavramların belli bir bağlam içerisinde anlam kazandığını bu bağlamsal yapının da uzlaşım sal olduğunu belirtir. Tarafsızlık yönün güçlü bir şekilde kabul edildiği bilimsel düşüncenin de bu bağlamlardan meydana gelen ağ sisteminin içinde kendini dayatmak zorunda kaldığını, hiçbir zamanda bu bağlamların aşılamayacağını, düşüncelerin, kavramların hep bir uzlaşım sal dayalı kavramsal çerçevelerin içinden oluştuğunu ileri sürer (Küçükalp, 2019, s. 35).

Derrida akıl/söz merkezilik olarak adlandırdığı Batı metafizik geleneğinde bütün metinlerin varlık-yokluk, gerçeklik-görünüş, erkek-kadın, numen-fenomen, olgu-değer gibi hiyerarşik kutupsal karşıtlıklar üzerine dayandığı hiç de nötr olmayan söz konusu karşıtlıklarda daha güçlü ve özsel anlamda daha doğru olarak düşünülen ilk ögenin, bütün sistemin merkezine yerleşen bir Arşimet noktası olması fonksiyonuyla diğer öğelere de dayanak teşkil ettiğini ifade eder. (Küçükalp, 2019, s. 35)

Bu sistem üzerine oturtulmuş tüm metinlerin yapı-sökümü uğratıldığında karşıt yapılar içinde oluşturulmuş oldukları bu yönüyle ister bilinçli ister bilinç-dışı olsun metnin var olan ana mesajın uyguladığı şiddetten dolayı dışarda tutulan yahut görmezden gelinen tüm unsurların deşifresini beraberinde getirir. Derrida anlamın bağlamsal gücünü hayatın tamamına teşmil edecek derecede yaygınlık kazandığı, bu açıdan anlamın kendinden çıkarıldığı tüm yapıları metin olarak ele almaktadır. Bilinen meşhur ifadesiyle o metnin dışında hiçbir şey olmadığını belirtir. Derrida'ya göre yazılı hale gelmiş metinler dışında hayatın içindeki tüm kurumlar, iktidar mekanizmaları ile insana dair her yapı da bir metindir (Küçükalp, 2019, s. 37).

Derrida, yapı-söküm tekniği ile yaptığı şeyin metinlerin içerisinde var olan hiyerarşik yapıyı tespit edip metafizik bağlamından kurtarmak ve metni özgürleştirmek olduğu bununla da metnin belli birtakım kavramlar ekseninde merkezileşmesini önlediği görülmektedir (Caputo, 1987, s. 120-121). Derrida, en çok Husserl'den istifade ederek oluşturduğu yöntemini, Heidegger'e karşı uygulamıştır. Onların geleneğe karşı kullandıkları eleştirel yöntemi onların metinlerin içinde konumlanmış metafizik karakterli atıflar ve kavramlara karşı kullanır. Derrida'nın bu okuma tarzı yıkıcı olmaktan çok daha farklı bir okumayla bu metinleri daha verimli hale getirir. Derrida gerek Batı metafizik felsefe geleneğinde gerekse de yapısalcular tarafından hiyerarşik olarak birbirlerine karşı konumlandırılan kavram çiftlerinin asla tarafsız olarak kullanılmadıklarını belli bir takım anlamların hiyerarşik olarak inşa edildiklerini vurgular. Aklımızda var olduğuna inandığımız saf temiz olarak gördüğümüz tüm kavramlar bu şekildedir. Bununla birlikte bu kavramsal yapılarla siyasal ayrımcılıkların inşa edildiğini bu tarz politik ayrımcılıkların buradan beslendiğini bu yapıların buna neden olduğunu işaret eder. Siyah-beyaz kavram çifti üzerinden insanların ırk temelli ayrıştırmasına sağladığı destek doğu-batı kavramıyla kültürel coğrafi ayrımcılığın oluşumu, durağanlık-

gelişme kavramının kapitalist dünya görüşü ile irtibatı zaman-mekân, zihin-beden kavram ikiliklerin dilin içinde elde etmiş oldukları konumla oluşturmuş oldukları sınırlamalar bu yapılara örnek gösterilebilir.

Dekonstrüksiyon, Türkçede genel kabul ve yaygın kullanımıyla yapısöküm kavramı ile karşılır. Yapısöküme göre, ikili kavramsal karşıtlıklar üzerinden kurulan düşünce sistemleri ve ideolojiler, bu karşıt yapılar üzerinden kendilerine meşruiyet zemini oluştururlar. Onlar, bu zeminde oluşan kendi sistemleri içerisinde istenen-istenmeyen, kendisi olan-kendisi olmayan, doğru-yanlış, anlamlı-anlamsız, merkez-kenar, derin-basit, makul olan-makul olmayan arasında tamamen kendi isteğine uygun duruşuna göre sınır hatları çeker. Tam da bu minvalde yapısöküm, metinler içerisinde bu kavramların bazılarını olumlu bazılarını olumsuz anlamlar yüklenerek hakiki olmayan keyfi bir anlam dünyasının oluşturduğunu ileri sürer (Eagleton, 1990, s. 154-155). Derrida metnin içinde bulunan anlama dair pozisyonların onu daha merkezi anlama ulaşma noktasında beslediğini, bu merkezlik anlayışının da aslında koşulların gereği olduğunu ileri sürer. Bu açıdan bakıldığında dekonstrüksiyonun her merkezi anlam dayatmasına karşın bu koşulların anlamın oluşmasındaki etkisini göstererek hakikat, doğruluk, mutlaklık iddiasında bulunan metinlerin iddialarının sahte olduğunu ifşa etmeye dair eleştirel bir okumanın kendisi olduğunu belirtir. Bütün kuşanılmış maskeler aslında güçsüzlükleri, eksiklikleri, yanlışları gizleme veya görmezden gelme bağlamın gereğidir. Derrida, Batı felsefesi geleneğince oluşturulmuş hakikatin kaynağı doğrunun mutlak temsilcisi gibi verili kabulleri Heidegger'in "mevcudiyet metafiziği" kavramı üzerinden eleştirir. Mevcudiyet metafiziğinde varlık zamansal ve matematiksel olarak şimdide hazırır. Bu hazır oluşu ve bulunuşu Batı felsefe geleneğinin makul gördüğünü bunun üzerinden bir kesinlik zemini oluşturduğunu söyler. Klasik felsefenin içinde sorulmuş tüm soruların bugün klasik felsefenin tarihi üzerinde ele alındığında tüm soruların bir yönüyle işlevsizleştiği, felsefenin kendini felsefe olmayan düşünceden ayırdığında bir geleneğinden söz edilemeyeceği görülmektedir. Düşüncenin geleceğine dair mevcut felsefe geleneğinin içinden artık güçlü bir yanıt üretilememektedir. Bundan dolayı Batı düşünce geleneğine hakim olmuş bulunuş metafiziğinin etkisinden düşüncenin kurtulması gerekmektedir. Bu gelenek anlamı dondurmakta, kesinlik zemininde düşüncenin sınırlarını çizmektedir (Derrida, 2020, s. 107-108). Mevcudiyet metafiziğinde ikili karşıtlıklar üzerinden oluşturulmuş bir hiyerarşik sistemin var olduğunu, bunun temelini de kabullere dayalı olduğunu ileri sürer. Dekonstrüksiyon açısından ele alındığında, metafiziği konu edinen metinlerin, varlık ve hakikati mevcudiyet anlayışı içerisinde inşa ettiklerini, ama bunun mümkün olmadığını, gerçekte ise metnin yazarının niyetini aşan anlam ve hakikatin metafiziğe dair mevcudiyet formu içinde oluşamayacağını, bu verinin inanıldığı gibi sağlam olmadığını belirtir (Küçükalp, 2019, s. 39).

Derrida, gösteren gösterilen ve göstergeler arasında kurulan iletişimsel sistemin adı olan dilin hiçbir zaman yansız olamayacağını, hatta gündelik dilin bile Batı metafizik geleneğinin etkisinde olduğunu belirtir (Derrida, 1994, s. 33). Metnin bir ilişkiler sistemi olduğunu, dolayısıyla durağanlaştırılmayacağını, ona bir oradalık atfedilemeyeceğini, sürekli bir fazlalığı içinde barındırdığını, bundan dolayı ise anlamın dil içinde geriye doğru açıldığını, metnin içinde anlama bir sınır konulamayacağını, bu haliyle her türlü mevcudiyet teorisiyle çeliştiğini belirtir. Mevcut teorileştirme anlayışlarını aşan, her daim genişleme içinde olan metin düşüncesi ile Derrida bir temel, töz anlamındaki *arkhe*ye dayalı oluşturulan geleneksel felsefi düşünceleri şiddetle eleştirir (Küçükalp, 2019, s. 56). Dilde hiçbir zaman göstergelere dayalı mevcut temsillerin anlamı sabit değişmeyen kendinde özler olarak mevcut olamazlar. Dildeki tüm göstergeler *differançem* (fark ve erteleme) yapısına daha uygun düşer. Her bir kavram kendinde taşıdığı anlamın başlangıcını ve sonunu aynı zamanda diğer yeni oluşacak kavrama ait izi içinde taşır. Kavram ait olduğu anlama dair fazlalığı ve eksikliği içinde taşır (Derrida, 1994, s. 54). Belli yapılar üzerine inşa edilmiş klasik metinlerin bu yapıları belli

sınırları olan, karşıt kavramlar üzerinden birbirine indirgenmeyen, benzemeyen bir anlayışla farklılık ve karşıtlığın esas alındığı bir sistem üzerinden ele alınırlar. Bunu örneklendirmek gerekirse, gösteren-gösterilen, duyulur-anlaşılır, ruh-beden gibi bağımsız yapıların varlığına dair düşüncelerin aslında böyle olmadığı, bu kavramların nasıl iç içe geçtiklerini, birbirlerini beslediklerini, bu ayrımların temelsiz olduğu, Derrida'nın dekonstrüksiyon okumalarında açıkça anlaşılmaktadır (Küçükalp, 2019, s. 57).

Derrida'nın bu alandaki fikirlerinin ortaya çıkmasında, tetikleyici rol oynadığını söyleyebileceğimiz filozoflardan olan Heidegger, Batı felsefe geleneğine ait tarihin, bir var olan olmayan varlığın, bir var olana indirgenmesiyle başladığını, bunun da sebebinin metafizik düşünce anlayışının olduğunu belirtir. Derrida buradan hareket ederek aslında bu geleneğin bir mevcudiyet geleneği olduğunu, buradan neşet eden düşüncelerin bir temel zeminle mutlak bir başlangıç oluşturarak her şeyi kontrol eden merkezi bir fikrin doğuşunun buradan kaynaklandığını belirtir. Bu anlamdaki düşüncelerin en büyük temsilcisi Platon'dur. Platon'dan bu yana her şeyin kendisine dayandığı bir başlangıç ortaya konulmasına mevcudiyet metafiziği ismi verilmiştir. Bu şekildeki düşünceleriyle insan aklının kendine yeten, kendini bize sunan, hakikatlerle bir mütekabiliyet ilişkisi içerisinde saf, basit, normal, standart, kendi kendine yeterli, özdeş bir hiyerarşik düzene sahip olduğu anlayışdır. Metafizik düşünce dilde var olan fark ve ertelemeye dayalı eksiklik ve fazlalığa rağmen hep bir salt anlam peşinde olmuştur. Dilde sabit anlamın doğuşu metafizik düşüncenin bulunuş ya da bir var olana dayalı kabullerinin içinden oluşmuştur (Derrida, 1994, s. 62). Bu düşünsel temel üzerine rasyonalistler ve ampiristlerin epistemolojik iddialarının kaynaklarını birbirinden farklı olsa da düşüncelerini bina ettikleri görülür. Rasyonalistlere göre aklın yapısı içinde var olan idealar ile ampiristlerin bilginin kaynağı olarak gösterdikleri duyu verileri bu mevcudiyet metafiziğinin içerisinde hayatiyet bulmuştur. Bu düşüncelerin kalkış noktası, varlık ve eşyanın tanıdık olduğu ve insan aklının bu şekliyle bilmede yeterli olduğunu, aklın yapısı ile eşyanın doğasının tam bir uyum içerisinde olduğu yönündeki güçlü inançtır. Dolayısıyla insan eşyanın hakikatini, aklın bu özelliğinden dolayı, dolayimsız olarak bilir.

Derrida'nın savunduğu dekonstrüksiyon dünyayı algılama tarzı ile bilme anlayışımızın birbirine sorunsuz bir şekilde tekabül etmesinin mümkün olmadığını ileri sürer. Bunun zamansal ve mekânsal olarak imkânsız olduğunu, zira bizim bir nesneye dair düşüncelerimizi dile getirdiğimizde şimdiki zamandan anlık olarak birbirleriyle örtüşmesi imkânsızdır. Dolayısıyla hiçbir düşünceyi veya varlığı şimdiki zamanda durdurmamız, dondurmamız mümkün değildir. Geçmiş-şimdi-gelecek Batı metafizik geleneği içerisinde kavramsal kaygılardan dolayı şimdide tam eşleştirmenin, uyuşmanın mümkünüğünü varsayarak ortaya konulması, gerçeğin önünde düşünceyle varlık arasında hakikati yaralayan, eksilten, bağlamsal olanın zorunluluğa dönüştüğü bir anlayışı doğurmuştur (Küçükalp, 2019, s. 76-77). Dekonstrüksiyonun en temel özelliği, her türlü metafizik töze, aşkın teoriye, genelleştirmeye sürekli karşı çıkması, bunun yerine ötekiye sürekli olarak açık olan bir anlama, yorumlama imkânı sunmasıdır. Ötekiyi marjinalleştirmeden, yok saymadan, anlamaya açık bir duruş ile ön anlama reçeteleri sunmadan, hayatı çelişki ve tutarsızlıklarıyla kabul etmektedir (Alpyağıl, 2018, s. 133).

Sonuç

Antik Yunan felsefesinde, doğa filozofları evreni anlamaya çalışırken, temel sorular sormuş ve *arkheyi* bulma çabasıyla açıklamalar geliştirmiştir. Bu dönemde akıl, duyulara göre daha güvenilir bir kaynak olarak görülmeye başlanmıştır. Platon ve Aristoteles'in felsefeleri, aklın bilgi ve varlık anlayışında merkezi rol oynadığını göstermektedir. Platon aklın gelip geçici olan yanılığın dünyasından büyük zorluklarla doğduğunu, bundan dolayı aklı diğer bilgi edinme yollarından daha güvenilir olarak görür. Hakikatin bilgisine ancak akılla ulaşılacağını

belirtir. Aristoteles ise aklın etkin ve edilgen olmak üzere iki temel özelliği olduğunu, etkin aklın temel hakikatleri soyutlama yöntemiyle oluşturduğunu belirtir.

Orta Çağ felsefesinde, Platon ve Aristoteles'in akıl anlayışları büyük ölçüde etkili olmuş ve felsefi üretimin belirgin rengini oluşturmuştur. Yeniçağda ise Descartes, aklın bilgiye ulaşmadaki merkezi rolünü vurgulamış ve metodik düşünme ile apaçık doğrular bulmada etkili olmuştur. Descartes ve Leibniz, aklın evreni anlayabilecek matematiksel ve mantıksal bir düzene sahip olduğuna inanmışlardır. Kant ise, rasyonalistlerin ve ampiristlerin akıl anlayışını eleştirerek aklın bilgi oluşumundaki merkezi rolünü teslim etmiştir.

Modern düşüncenin teşekkülünde, aklın uzmanlaşmaya dönük bir hal aldığı ve farklı bilgi şubelerinin ortaya çıkmasıyla aklın birleştirici rolünün devam ettiği görülür. Modern düşüncede, aklın evrensel doğrular ortaya koyma gücüne dair inanç korunmuş ve doğa bilimlerinin yöntemi sosyal bilimlere alanına taşınmıştır. Aklın Batı felsefesindeki epistemolojik üstünlüğünü sorgulayan ve eleştiren filozoflardan biri Heidegger'dir. Heidegger, Batı metafizik düşüncesini eleştirerek varlığın üzerindeki örtüyü kaldırmaya çalışır ve metafiziksel olmayan yeni bir düşünce şeklinin devreye girmesi gerektiğini savunur. Heidegger, varlığın zamansal olanın dışında olduğunu ve metafizik bir anlayışla sınırlanamayacağını belirtir.

Foucault da aklın metafiziksel yönüne güçlü eleştiriler getirir. Foucault, Orta Çağ ve Rönesans dönemlerinde akıldışılığın meşru görüldüğünü ve aklın yanında başka kaynakların da değerli görüldüğünü vurgular. Descartes ile birlikte, insana dair düşüncelerin bağlamlardan kopararak, akıl ve mantık kurallarına göre düşünüldüğü görülmektedir. Bu eleştiriler, Batı felsefe geleneğinde aklın merkezi rolünün dekonstrüksiyona uğratılmasına neden olmuştur. Aydınlanma felsefesi aklın, Tanrı'nın düzenini bilebileceği ve doğal yasaları kavrayabileceğine dair inançla beslenmiştir. Ancak modern felsefi gelenekte, akıl ve dış dünya arasında bir mütekabiliyetin var olduğuna dair inanç, eleştirel düşüncelerle yeniden değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Batı felsefesi içinde aklın dekonstrüksiyonu, aklın tartışılmaz üstünlüğünün ve bilginin merkezi kaynağı olarak konumlandırılmasının yeniden sorgulanmasını içermektedir. Heidegger ve Foucault gibi filozoflar, aklın metafiziksel kabullerini eleştirerek, akıl ve bilgi ilişkisinin daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine katkı sağlamıştır. Derrida'nın meseleye yaklaşım tarzının bu iki filozofa göre daha radikal olduğunu Batı felsefesinin mevcudiyet metafiziği diye adlandırdığı bir anlayışla hakikatin, doğruluğun yegâne biricik temsilcisi gibi davrandığını bu özgüvenin üzerine inşa edildiği kesinlik ve olanı olduğu gibi bilme anlayışına yakından bakıldığında bunun hiçte böyle olmadığını belirtir. Kesinlik düşüncesi yerine karar verilemezlik anlayışını savunur. Kendisinin de eleştirdiği metafizik doğruluk iddialarına benzer bir duruma düşmemek için sürekli bir şekilde dinamik olan, değişen, kendini geleceğe doğru erteleyen bir dil bağlamının devrede olması için uyanık kaldığını ve bunu bir yöntem olarak kullandığını belirtir.

Tüm bu perspektiflerden ortaya konulan aklın gelişiminin konumlanış şekli, Batı felsefe geleneğinde 20. yüzyıl ortalarına kadar büyük çoğunlukla güvenilir bir bilgi kaynağı olarak görülmüştür. Bu tarihten sonra genelde Batı felsefesi özelde ise bu felsefenin en kuvvetli taşıyıcısı olan akıl ile ilgili ciddi sorgulamalar yapılmış bu tarihsel geleneğin kavramsal çerçevesinin soru biçiminin terk edilmesinin insanlık için daha selametli bir yol olacağına dair bir düşünce iklimi oluşmuş, bu da hem menfi hem de pozitif yönde tepkilerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu ekseninde ileri sürülen düşünceler tüm dünyada tartışılmaya devam etmektedir. Batı felsefesinde aklın dekonstrüksiyonu, geleneksel rasyonalizm anlayışını köklü bir biçimde sarsmıştır. Bu süreç, sadece felsefi metinlerin değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yapıların da sorgulanmasına yol açmıştır. Derrida'nın çalışmaları, aklın ve rasyonalitenin mutlak olmadığını, aksine sürekli bir değişim ve farklılık süreci içinde

olduğunu göstermiştir. Bu bakış açısı, modern ve postmodern düşünce arasında önemli bir köprü kurmuş ve felsefi tartışmaların yönünü değiştirmiştir.

Kaynakça

- Alpyağıl, R. (2017). *Derrida'dan Caputo'ya dekonstrüksiyon ve din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bayık, F. (2019). Aristoteles ve Descartes bağlamında akıl ve zekâ kavramlarının farkları. *Kaygı, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 18(1), 172-187.
- Boyne, R. (2009). *Foucault ve Derrida: Aklın öteki yüzü* (İ. Yılmaz, Çev.). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Caputo, J. (1987). *Radical hermeneutics: Repetition, deconstruction and the hermeneutic project*. Bloomington: Indiana University Press.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Derrida, J. (1994). *Göstergebilim ve gramatoloji* (T. Akşin, Çev.). İstanbul: Afa Yayınları.
- Derrida, J. (2020). *Yazı ve fark* (P. B. Yalın, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Eagleton, T. (1990). *Edebiyat kuramı* (E. Tarım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gülşen, E. (2018). Bir düşünce geleneğinin inşa imkânı üzerine – II. *Sabah Ülkesi Dergisi*, 55, 78-88.
- Heidegger, M. (2001). *Zaman ve varlık üzerine* (D. Kanır, Çev.). Ankara: A Yayınevi.
- Keha, M. K. (2010). Descartes'ın epistemolojisi ve Foucault'nun eleştirisi; akıl ve akıl dışılık bağlamında bir eleştiri. *Kaygı, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi-Felsefe Dergisi*, 14, 111-122.
- Küçükalp, K., Cevizci, A. (2019). *Batı düşüncesi felsefi temeller*. Ankara: TDV Yayıncılık.
- Küçükalp, K. (2020). *Jasques Derrida: Felsefenin dekonstrüksiyonu*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Raulet, G. (2001). *Yapısalcılık ve post yapısalcılık - Michel Foucault ile bir görüşme* (Ü. Umaç-A. Utku, Çev.). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Tağman, S. E. (2019). Presokratiklerin bilim anlayışı üzerine çağdaş bilim felsefesi bağlamında bir inceleme. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 305-18.
- Taşcı, Ö. (2006). Kant'ın Vernunft (Akıl) ve Verstand (Zihin) arasında yaptığı ayırımın Kelam'daki izlerine dair bir araştırma. *Çanakkale 18 Mart İlahiyat Fakültesi Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6 (1), 195-216.
- Tüzen, M. A. (2019). Aydınlanmacı aklın oluşumu. *Dört Öge*, 16, 97-111.
- Thelly, F. (1998). *Felsefe tarihi I-II* (İ. Şener, Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- West, D. (2021). *Kıta Avrupası felsefesine giriş* (A. Cevizci, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.